ALp 2164
L.arch

LIETUVOS NACIONALINĖ M. MAŽVYDO BIBLIOTEKA

ANTROJI DALIS

DRAUGAS

MOKSLAS, MENAS, LITERATŪRA

Saturday supplement

1989 m. vasario mėn. 18 d. / February 18, 1989

Nr. 34(7)

KERTINĖ PARAŠTĖ

Opozicijos profiliai — vengrų rašytojas Konrad

Žymusis rašytojas Gyorgy Konrad yra aktyvus vengrų demokratinės opozicijos narys. New Yorke leidžiamas žurnalas „Nepavergti protai" (*Uncaptive Minds*) 1988 m. rugsėjo - spalio numeryje išspausdino pasikalbėjimą su juo apie dabartinę padėtį Vengrijoje, kuri kai kuriais atžvilgiais primena Lietuvą.

Paklaustas, ar dabartinė atmosfera Vengrijoje jam primena 1956-uosius metus, Konrad atsakė, jog taip. Kaip ir tada, 1956-ųjų metų pavasarį bei vasarą, visuomenė vis sparčiau keičiasi. Kaip ir 1956-aisiais, vieną mėnesį uždraustos idėjos kitą mėnesį išnyra kaip elementarios tiesos. Gausėja gražbylystė, atsitiktiniai disidentai jungiasi prie opozicijos veteranų. Šiandien, kaip ir tada, pradeda irti opozicijos vienybė; nebeužtenka bendro reikalavimo, kad negalima pažeidinėti žmogaus teisių. Visuomenė darosi vis labiau politiška, daugėja kontroversinių klausimų, pasiūlymų kaip reformuoti šalį, opozicinių grupių.

Vengrų rašytojo nuomone, visai natūralu, kad kai kurios opozicinės grupės Vengrijoje geidžia pasiekti susitarimo su valdžia, o kitos nori ir toliau veikti nepriklausomai. Tai natūrali politinės fermentacijos raida. Pati komunistų partija skyla į įvairias grupuotes; partijos viduje diskutuojama, kiek laisvės reikia suteikti tokioms grupuotėms ir ar partija turėtų atsisakyti „demokratinio centralizmo".

Gyorgy Konrad kalbėjo ir apie skirtumus tarp šiandienos ir 1956-ųjų metų. Pasak jo, tų dienų masinis teroras šiandien tėra tolimas atsiminimas ir žmonės nebereaguoja su tokiu moraliniu pasipiktinimu į režimo žiaurumus, kaip tada. Šiandien nebekovojama už politinių kalinių paleidimą, nes jų tebeliko keletas. Vengrus dabar vis labiau jaudina valdžios „ūkininkavimas". Prieš penkiolika metų Vengrija buvo užsieniui skolinga vieną bilijoną dolerių, o šiandien — 17 bilijonų. Didelė dalis šių pinigų buvo paprasčiausiai išeikvota. Be to, vengrus erzina nauja mokesčių sistema. Kaip Vakarų valstybėse, visi piliečiai turi valdžiai mokėti mokesčius, ir vengrų kišenės labai ištuštėjo. Tie užsirūstinę piliečiai dabar pradeda klausti, kur jų pinigai eina ir kas su jais daroma. Darbininkai įtaringai žiūri į ūkines reformas, nes jie bijo, kad uždarius nepelningas įmones, jie neteks savo darbų.

Anot Konrado, vidurinysis luomas šiandien intelektuališkai tvirtesnis, negu 1956-aisiais metais. Tada revoliuciją pradėjo nusivylę komunistai, vadinamieji „revizionistai". Šiandien padėtis visai kitokia. Net ir komunistų partijoje yra žmonių, kurie sako, kad jie iš tikrųjų socialdemokratai. Vis didėja partijos nekontroliuojama visuomeninė erdvė. Visi žino, kad komunistų partija šiandien visai neturi intelektualų paramos. Nors partijos įtaka tebėra didelė, ji pamažu traukiasi iš ūkio, visuomenės ir kultūros. Dabar tą palaipsninį atsitraukimą reikia įforminti įstatymais. Vienos partijos santvarką paversti demokratiška, daugiapartine valstybe — tai beviltiškas uždavinys. Greičiausiai ateityje matysime vis daugiau naujų grupių ir partijas primenančių organizacijų; nors nė viena iš jų nesudarys tikros politinės alternatyvos, jų dėka sužinosime, ko visuomenė tikrai nori.

1956-us metus Vengrijoje primena ir diskusijų klubų gausa. Jais pasinaudodami, žmonės formuluoja savo reikalavimus ir padeda vyriausybei suprasti, ko visuomenė siekia. Konrado nuomone, įdomiausi klubai šiandien yra liaudininkų vadovaujamas Demokratinis forumas ir Laisvųjų iniciatyvų tinklas, kuris apima demokratinę opoziciją, naująją demokratinę jaunimo organizaciją, naująją profesorių ir tyrėjų profsąjungą bei religines ir ekologines grupes. Diskutuojama ką daryti su Vengrijos ūkiu, tautinėmis mažumomis ir kaip apriboti Vengrijos komunistų partijos galią. Kai kurie vengrai siūlo partiją šiuo pereinamu laikotarpiu paversti „konstitucine monarchija". Įdomu, kad ši idėja randa pritarimo ir kai kuriuose partijos sluoksniuose.

kž

Šiame numeryje:

Opozicija komunistinei santvarkai Vengrijoje • Kompozitorių K. V. Banaitį prisimenant • Chicagos teatruose • Kazys Saja ir Zita Mažeikaitė Los Angeles • Vainio Aleksos eilėraščiai • Nuomonės ir pastabos • Dailininkas A. Beresnevičius

K. V. Banaitis apie muziką, muzikus ir muzikantus

ALGIS ŠIMKUS

Praėjusių metų Kalėdų dieną sukako 25 metai nuo kompozitoriaus Kazimiero Viktoro Banaičio mirties Brooklyne, kur jis gyveno ir kūrė paskutiniais savo gyvenimo metais. Pasitraukęs 1944 metais iš Lietuvos nuo besiartinančios stalininio komunizmo bangos, Banaitis praleido daugiau kaip ketverius metus Vokietijoje, Muehldorfo išvietintųjų asmenų (DP) stovykloje, kur jis pradėjo susirašinėjimą su aktorium Stasiu Pilka, kurį tęsė net ir atvykęs 1949 metais į Ameriką. Šie laiškai, Stasio Pilkos apdairiai išsaugoti ir perduoti Žilevičiaus-Kreivėno muzikologijos archyvui, suteikia dabar mums įdomų vaizdą Banaičio pažiūrų į daugelį tada jį dominusių mūsų muzikinės kultūros problemų ir tiesioginę įžvalgą į šio iškilaus kultūrininko, atsidūrusio benamio išeivio padėtyje, asmeninius pergyvenimus.

* * *

Kompozitoriaus profesiją K. V. Banaitis laikė labai iškilia, reikalaujančia ilgų ir nuoseklių studijų, jai besiruošiant. Asmenis, kurių profesinis išsilavinimas bei susiformavusios pažiūros į muziką atitiko Banaičio standartus, jis visada traktavo tolerantingai, nors ne kartą ir su kartokos kritikos doze. Viename savo laiškų Banaitis rašo: „Per paskutiniuosius 6 metus išmirė jau beveik visa generacija mūsų kompozitorių ir muzikos veikėjų... J. Karnavičius, St. Šimkus, J. Gruodis, J. Tallat-Kelpša, Em. Gailevičius, A. Vanagaitis. Kalbama, kad ir Viktoro Žadeikos nėra gyvųjų tarpe... Iš rimtesniųjų kompozitorių jau mažai kas gyvųjų tarpe beliko..." (Muehldorf, 1949.IV.1). Sąrašas neilgas, gal net ir nelabai nuoseklus. Būtų įdomu, ką Banaitis priskaitė prie jo minimų dar gyvų rimtesniųjų kompozitorių. Laiškuose, be savęs paties, jis dar palankiai mini tik Vladą Jakubėną, Jeronimą Kačinską ir Julių Gaidelį.

Antra vertus, Banaitis buvo gerokai atšiaurus, jo nuomone, nepakankamai išsimokslinusiems ir muziką komponuoti bandantiems. Anot Banaičio: „mūsų diletantų — ‚chaltūrščikų' eilės nemažėja, bet sparčiai auga: juk čia tremtyje įsismagino ‚komponuoti' mažne visi ansamblių vedėjai ir vedėjukai..." Tokie „kompozitoriai mūsų muzikinę kūrybą tegali atstovauti tiek, kiek populiarusis Pupų Dėdė atstovauja mūsų literatūrą". Banaitis visada norėjo ir išeivijos sąlygomis matyti lietuvišką muziką, kaip programos, taip ir atlikimo kokybe, bent tokio lygio, koks jis buvo Nepriklausomoje Lietuvoje. Išeivių tarpe šioje srityje jis matė per daug mėgėjiško vidutinumo ir diletantizmo. Kritikuodamas jam peržiūrėti atsiųstą *Lietuvių enciklopedijai* straipsnį apie muziką, Banaitis pažymi: „Mano supratimu, labai neaiškus ir netikslus yra terminas ‚muzikas'. Ką vadinti muziku? Ar tik išlavintą, kultūringą muzikos srityje asmenį, ar ir kiekvieną bemokslį mėgėją, šiek tiek grojantį bei rašantį ar su choru dirbantį?... Jei kiekvienas šiek tiek pramokęs gaidų jau yra muzikas, tai tuomet kiekvienas mokantis rašyti jau yra rašytojas, literatas ar net... mokslinčius! Vokiečių ir kitose kalbose labai skiria sąvokas ‚Musiker' ir ‚Musikant'. Ar ne tiksliau būtų rašyti tiesiog: pianistas, smuikininkas, violončelistas, vargonininkas, kompozitorius, teoretikas, dirigentas, chorvedys, dainininkas-ė; jie juk taip pat dirba muzikos srityje — taigi galėtų ir muzikais vadintis! Vartojant tokį netikslų terminą fušeriai automatiškai prilyginami išmokslintiems menininkams (Brooklyn, 1953.X.8).

Banaitis savo laiškuose iš naujo visada pabrėžia reikalingumą išsimokslinimo muzikos mene, tačiau kažkodėl tokiuose jo būtinų kompozitoriams kvalifikacijų aprašymuose niekur neteko rasti reikalavimo turėti muzikai talentą. Galime tiktai spėlioti, kad, Banaičio supratimu, sugebėję sėkmingai išeiti kompozicijos mokslus, be talento to nebūtų galėję padaryti.

Profesionaliai pasirengusius kompozitorius Banaitis laikė tautos vertybe. Jam taip pat buvo nesvetima mintis, kad kaip ir visos kultūrinės vertybės, kompozitoriai turėtų būti valstybės ar kieno nors remiami ir palaikomi. 1948 metais mirus jo broliui Justinui, Banaitis skundžiasi, nustojęs ne vien mylimo brolio, bet ir didelio savo geradario-rėmėjo. Kai jų tėvo Saliamono Banaičio finansinė padėtis buvo pašlijusi po anuomet Lietuvoje garsios Prekybos ir Pramonės banko katastrofos, tada Leipzigo konservatorijoje studijuojančiam Kaziui Viktorui grėsė pavojus nutraukti studijas. Brolis Justinas tada jam siuntęs keletą metų bemaž visą savo algą — pats atsisakydamas nuo visko. Švietimo ministerijos stipendiją Banaitis gavęs tik paskutiniais dvejais metais Švietimo ministerio prof. Čepinskio dėka (Muehldorf, 1948.XI.8).

Svarstydamas emigracijos galimybes, Banaitis rašė: „Mane domina mūsų intelektualų bei menininkų įsikūrimo Amerikoje klausimas. Ar visiems teks suljsti į fabrikus, siuvyklas, ‚bučernes' ir t.t.? Tuomet, žinoma, visų sričių meno kūrėjai bus lietuvių tautai žuvę!... Aš kartais galvoju, ar nebūtų geriau bent keliems mūsų kūrėjams likti Europoje ir įsijungti į ‚nedarbingųjų' DP eiles. Kaip girdėti, tie DP būsią globojami ir pasibaigus IRO darbuotei, t.y. po 1950 m. birželio mėn. Gavus kokį mizerną kamputį ir aplaužytą pianiną jau būtų galima šį tą nuveikti ir muzikos kūrybos srityje..." (Muehldorf, 1949.IV.11). Toliau Banaitis samprotauja, kad jei kas dar „nugriebtų" kokią pašalpą iš užjūrio, tai Europoje lengviau verstųsi... „O juk kūrėjų problema mūsų tautai darosi ne tik aktuali, bet ir kritiška".

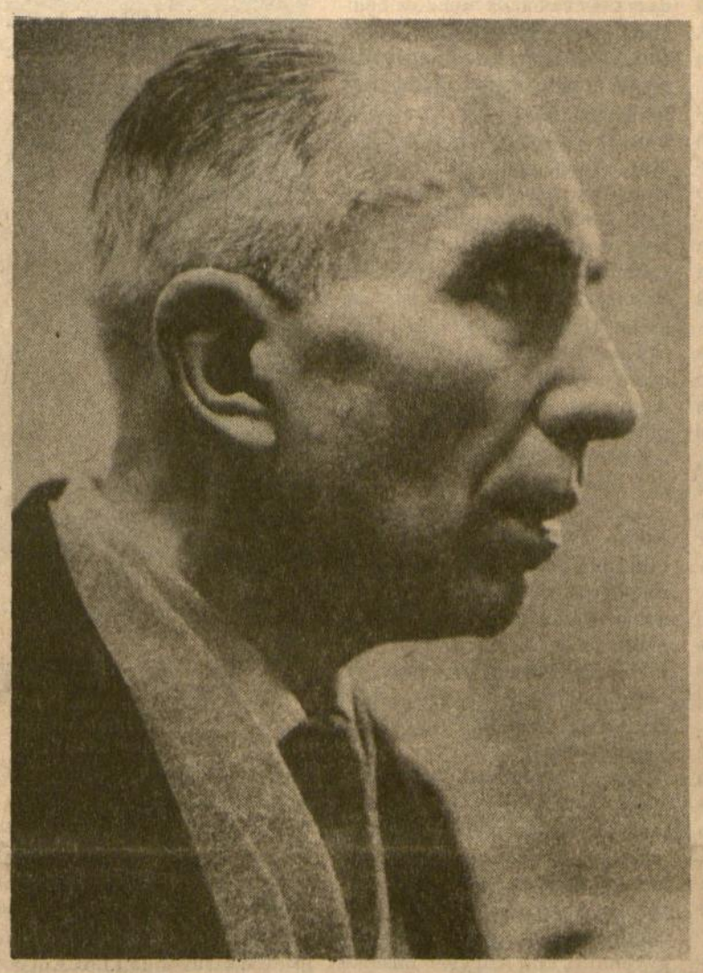

Kazimieras Viktoras Banaitis — Nuotrauka Vytauto Maželio

Tačiau netrukus, matyti, jau pats Banaitis suprato, kad tokio „išlaikomo" kompozitoriaus idėja tais laikais nebebuvo jau praktiška. Jis rašo: „Gal Jūs kiek per siaurai supratote paskutiniame mano laiške pareikštus samprotavimus dėl mūsų kultūros darbuotojų rėmimo Europoje. Aš ten kalbėjau bendrai principiniu reikalu, bet ne savo asmeniškai... Jei kas mane prisiminė ar paragino paremti — esu labai dėkingas, bet prašinėti nesu linkęs" (Muehldorf, 1949.VI.20).

Būdamas asmeniniame gyvenime nepretenzingas, Banaitis buvo be kompromisų aukštos nuomonės apie savo muzikinės kūrybos vertę ir jos vietą lietuvių muzikoje. Atsakydamas į kai kurių išeivijos chorvedžių nusiskundimą dėl lietuviškų dainų vyrų chorams trūkumo, Banaitis rašė, kad pas jį guli arti 40 dainų vien tik specialiai vyrų chorui. „Iš jų 30 rinktinių mūsų liaudies dainų, kurios yra tikri mūsų tautos kūrybos šedevrai ir kurių harmonizacija berods man ypatingai yra pavykusi..." (Muehldorf, 1946.XII.1).

Toliau tame pačiame laiške Banaitis sakosi, turįs dar mišriam chorui harmonizuotų dainų bent penkeriopai daugiau, ir teigia, kad chorų vedėjų nusiskundimai dainų stoka ir kompozitorių neveiklumu ne visuomet yra pagrįsti ir nuoširdūs. „Kai kurie chorvedžiai, prisidengdami neva dainų stoka, stengiasi prašmugeliuoti į koncertų programas įvairias mėgėjiškas keverzones (savo ir savo draugų), su kuriomis palyginus, mūsų vadinamų poetų-grafomanų eilėraščiai gali būti laikomi tikrais šedevrais".

Banaitis buvo įsitikinęs, kad rodant užsieniečių publikai visokių diletantų-mėgėjų pigias banalias dainuškas, lietuvių tauta tik kompromituojama ir žeminama. „Į viešą tarptautinį forumą mums privaloma eiti tik su labai rūpestingai atrinktais rimtesniųjų mūsų menininkų darbais". Jis nesutinkąs su daugelio mūsų dainininkų nuomone, kad programos parinkimas nesąs jau taip lemiantis dalykas, nes svarbiausia tai jų dainavimas bei pats balsas. Tai esanti labai klaidinga pažiūra. Jis cituoja iš Londono gautą solistės Izabelės Motekaitienės laišką, kuriame ji rašanti: „Man ypač malonu Jus pasveikinti tuo atžvilgiu, kad anglų dėmesį patraukė ne balsai, operų arijos ir liaudies dainos, bet Jūsų kūrybos ‚Vandens lelija'. Apie tai visi ir tekalba ir skaito visos dainininkų programos gražiausiu numeriu". Čia Banaitis prideda: „Londone baltiečių koncerte buvo išpildomi (šalia Rossini, Verdi, Puccini ir Leoncavallo arijų) penkių Lietuvos kompozitorių darbai: J. Karnavičiaus, St. Šimkaus (du dalykėliai), Vl. Jakubėno, J. Tallat-Kelpšos ir mano ‚Vandens lelija'. Mane gerokai nustebino, kad ‚Times'o' muzikos kritikas iš visų lietuvių kompozitorių tik mano vieno pavardę atžymėjo sąrašyje su ‚Vandens lelijos' išpildymu. Tas parodo, kad didžioji pasaulio spauda pastebi net ir nedidelį muzikos kūrinį, jei jame pasireiškia kiek individualaus savitumo". Jam tai suteikią vilčių, kad „tokie ‚nuotykiai' gal įtikins mūsų solistes ir solistus, kad atstovauti savo tautos muzikinę kūrybą reikia tik geriausiais kūriniais mūsų rimtesniųjų kompozitorių..." (Muehldorf, 1948.IV.27).

Būdamas įsitikinęs savo kūry-

(Nukelta į 2 psl.)

Švenčiamas kompozitoriaus K. V. Banaičio gimtadienis New Yorke: (priekyje) Irena Banaitienė ir Elena Baltrušaitienė, (antroje eilėje, iš kairės) dr. Vincas Kanauka, Vincė Jonuškaitė-Leskaitienė, kompozitorius Kazimieras Viktoras Banaitis, Gražina Matulaitytė, Jonas Žukas, (stovi) Paulius Jurkus, Aleksandra Vitkauskaitė-Merker, Vladas Baltrušaitis, Valerija Tysliavienė.

Nuotrauka Vytauto Maželio

Kompozitorius K. V. Banaitis (1896 - 1963)

ANTANINA BINKEVIČIŪTĖ-GUČIUVIENĖ

Praėjusių metų gruodžio mėnesio 25 dieną suėjo dvidešimt penkeri metai nuo vieno iš garsiausių mūsų kompozitorių, Kazimiero Viktoro Banaičio, mirties. Taip... jis išėjo, bet to didžiojo erudito talentinga kūryba ir vardas liko lietuvių muzikos istorijoje.

Į šį pasaulį atėjo 1896 metais Vaitiekupiuose, Šakių apskrityje. Čia tenka tarti keletą žodžių apie jo tėvą Saliamoną Banaitį, Nepriklausomybės akto signatarą, neišsenkančios energijos žmogų, pirmosios (1905 m.) spaustuvės steigėją, daugiau kaip dešimties pradžios mokyklų organizatorių, kuris, būdamas jau 60 metų amžiaus, įstojo studijuoti į Kauno universitetą. Viena iš Kauno gatvių pavadinta jo vardu.

Tad nenuostabu, kad sūnus paveldėjo daug pozityvių savo tėvo bruožų. Baigęs gimnaziją ir tuometinę privačią Ipo Gechtmano muzikos mokyklą, jaunasis muzikas organizuoja chorus ir jiems vadovauja. „Aušros" gimnazijoje dėsto lotynų ir prancūzų kalbas, geografiją, istoriją ir muziką.

1922 metais išvyksta į Leipzigo konservatoriją, kur tęsia studijas žymaus kompozitoriaus ir teoretiko Kargelerto vadovybėje. Lankydamas konservatoriją, studijuoja Leipzigo universitete meno istoriją, filosofiją, estetiką ir psichologiją. 1926 metais Leipzige išleidžiama Banaičio kompozicija fortepijonui „Sutemos giesmės ir vizijos", atlikta 1928 metais jo, kaip absolvento, baigiamajame akte.

Grįžęs tėvynėn, Banaitis pradeda pedagoginį darbą Kauno Muzikos mokykloje, vėliau perorganizuotoje į Valstybinę konservatoriją, ir paskiriamas jos direktoriumi. Kadangi anuomet pati toj konservatorijoj dėsčiau dainavimą, direktorių Banaitį teko pažinti ir asmeniškai. Buvo dailių, taisyklingų veido bruožų ir stambaus fizinio sudėjimo vyras, tiesaus būdo ir tvirtų principų asmuo. Kadangi konservatorijoje specialybių ir teoretinių dalykų klasėse dirbo nemažas skaičius pedagogų, tai jų tarpe pasitaikydavo ir tam tikrų nesusipratimų ir net konfliktų, kuriuos direktorius taktiškai, diplomatiškai visada išspręsdavo ir taip išlygindavo mokytojų tarpusavio santykius — tad buvo viso personalo labai vertinamas ir gerbiamas.

Aktyviai atsidėjęs kūrybai, daug rašė. Vien pažymėjus, kad harmonizavo solo balsams ir chorams daugiau kaip 400 dainų, tarp kurių pabrėžtina „Jaunųjų lakūnų daina", skirta Dariaus ir Girėno atminimui, sukomponavo kantatą „Birutė", kūrinių instrumentams: fortepijonui, arfai, klarnetui ir violončelei, galima susidaryti vaizdą, kaip plačiai ir giliai jo buvo gyventa ir veikta muzikos garsų pasaulyje.

Iš stambesnių kūrinių reikia pažymėti „Sonatą Rapsodiką" ir Sonatą smuikui ir fortepijonui, kurią Banaitis sukūrė, mirus jo motinai, jos atminimui. Čia lyg girdima tvardoma sūnaus ašara ir rauda. Banaičio muzika laikoma viena lietuviškiausių ir lyriškiausių. Liaudies melodika turėjo didelės įtakos jo kūrybai. Reiškėsi ir spaudoje kaip muzikos kritikas.

Banaičio kūryba ne retai aidi ir mūsų Australijoje, po Pietų Kryžiumi. Visų mūsų didesnių kolonijų chorų repertuaruose figūruoja ir jo dainos.

Tačiau Banaičio kūrybos kulminacinis pasiekimas — tai jo sukurta opera „Jūratė ir Kastytis" pagal Bronės Buivydaitės libretą. Šią operą pradėjęs rašyti 1922 metais Lietuvoje, baigė 1955 metais išeivijoje New Yorke. Operos premjerą įvykdė Chicagos Lietuvių Opera 1972 metais. Pats suorkestruoti operą Banaitis nespėjo, paliko tik jos klavyrą. Suorkestravo amerikietis muzikas James Kilcran, tą darbą atlikęs ypačiai gerai, išlaikydamas lietuviškos muzikos koloritą ir spalvingumą. Iš to galima spręsti, kiek ryškiai lietuviška gaida buvo stipri autoriaus muzikoje, kad net kitatautis muzikas buvo stipriai jos veikiamas. Visų operinės muzikos žinovų ši opera buvo pripažinta kaip lietuviškiausia. Amerikoje trijų radijo stočių buvo ištisai transliuojama (iš plokštelių) ir taip įėjo į mūsų muzikos istoriją, kaip vienintelis toks įvykis. Tautiečiams — australiečiams ši opera pažįstama, nes 1975 metais Antanina Gučiuvienė ją pristatė mūsų visuomenei. Tai įvyko Adelaidėje, Sydnėjuje, Melbourne ir Canberroje.

Banaitis mirė 1963 metais New Yorke, pirmąją Kalėdų dieną, būdamas 67 metų amžiaus, nugalėtas sunkios ir nepagydomos Parkinsono ligos. Šeimos nebuvo sukūręs, bet jo muzikinį talentą paveldėjo trys sesutės, dr. Nasvyčio dukros, kurių mama Banaitytė buvo kompozitoriaus tikroji sesuo.

Nors ir skirtingose šakose trys seserys pasižymėjo savo profesijose: Dana Nasvytytė-Gabriolavičienė — žinoma šokėja ir išraiškos šokio pedagogė mirė 1983 metais Australijoje, Melbourne; Giedra Nasvytytė-Gudauskienė, gyvenanti Los Angeles, pasiekė didelio populiarumo, ne vien lietuvių tarpe, kaip kompozitorė; Salomėja Nasvytytė, aktoriaus Vytauto Valiuko žmona, gyvenanti New Haven, Connecticut, yra sodraus, turtingo mecosoprano solistė. Ji vokiečių okupacijos metu debiutavo Kauno teatre, „Carmen" operoje puikiai sukūrusi čigonės Mercedes vaidmenį. Dainavo ir Chicagos Lietuvių Operoje. Šiuo metu ji, susirūpinusi savo dėdės muzikiniu palikimu, atlieka didelį ir svarbų darbą, įvairiausiais būdais ir keliais rinkdama jo kūrybą muzikologijos archyvui.

(Iš *Mūsų pastogės* 1989 m. sausio mėn. 16 d. Nr. 1-2, Sidney, Australija.)

Viršuje, iš kairės: Kazimieras Viktoras Banaitis studijų metais Leipzige; K. V. Banaitis Karininkų ramovės salėje, Kaune, pokylio metu 1938 ar 1939 metais — (iš kairės į dešinę) ministras Kazys Bizauskas, Aldona Smilgaitė-Dvarionienė, Suomijos charge d'affaires (pavardė?), Aleksandra Vailokaitienė, K. V. Banaitis, Jonas Vailokaitis, neatpažintas asmuo; K. V. Banaitis su jo vadovaujamu Muehldorfo DP stovyklos Vokietijoje choru 1947 (?) metais. Apačioje, iš kairės: K. V. Banaitis 1939 metais Kaune (nuotrauka Smečechausko); Muehldorfo stovykla Vokietijoje, kur K. V. Banaitis gyveno nuo 1945 iki 1949 metų; namas, kuriame į JAV atvykęs K. V. Banaitis gyveno ir mirė, 192 Arlington Avenue, Brooklyn, New York. (Nuotraukas šiame puslapyje paskolino Žilevičiaus-Kreivėno muzikologijos archyvas Chicagoje, parūpino archyvo darbuotoja Loreta Venclauskienė, kuriai reiškiame padėką.)

K. V. Banaitis apie muziką, muzikus ir muzikantus

(Atkelta iš 1 psl.)

bos neginčijamu vertingumu, Banaitis visada, kiek įmanydamas, stengėsi kuo daugiausia jos išspausdinti. Banaitį reikia laikyti dar iš Nepriklausomybės laikų vienu aktyviausių mūsų kompozitorių, propagavusių lietuviškosios muzikinės kūrybos užtikrinimą ateičiai, ją išspausdinant. Jo pastangomis dar tada buvo išspausdinti du didesnieji jo kūriniai: Sutemos giesmės ir vizijos bei Sonata violončelei.

Atsakydamas į 1946 metais Muenchene iškeltą mintį pademonstruoti lietuvišką muziką, surengiant koncertą su simfoniniu orkestru, Banaitis neigia tokių išimtinai lietuviškos muzikos koncertų ruošimo reikalą. Jie reikalauja daug lėšų ir neturį didesnės reikšmės, nes kitataučiai tokius koncertus mažai telanko. Banaičio nuomone, daug tikslingiau būtų, populiarizuojant lietuvišką muziką, siekti, kad vietos solistai bei dirigentai, nors ir retkarčiais, įtrauktų į savo koncertų programas ir kokį lietuvišką kūrinį. Tai būtų daug efektyviau ir pigiau. O sutaupytas lėšas Banaitis siūlė panaudoti lietuviškų gaidų spausdinimui. Jis tvirtino, kad už vienam koncertui reikiamą pinigų sumą būtų galima išspausdinti jau kokį stambų lietuvišką kūrinį ir tai jau būtų gerokai didesnis laimėjimas mūsų muzikos kultūrai, negu koks greitomis suruoštas koncertas.

Kalbėdamas apie lietuvių pastangas lietuviškų gaidų leidime, Banaitis nusiskundžia, kad žinomas JAV lietuviškų gaidų leidėjas Ksaveras Strumskis skubinasi išleisti diletantų niekučius, galinčius jam duoti pelno, o mažai kreipia dėmesio į leidžiamų kūrinių meninę vertę bei originalumą. Toliau skundžiasi, kad leidėjai norį turėti išimtinę teisę pasirinkti kūrinius. Banaitis jiems uždrožia: „Išeina, kad aš negaliu atrinkti savo kūrinių spaudai, o jis galįs tai padaryti su savo padėjėjais, kurie yra berods nedakepę pusiaumoksliai muzikos mėgėjai" (Brooklyn, 1947.XII.30).

Kaip jau anksčiau minėta, Banaitis apie išvykimą iš Europos negalvojo su entuziazmu. Jis rašė: „Apie emigraciją dar mažai galvoju, nes atrodo, kad Europoje gyvendamas kol kas galiu daugiau mūsų tautos kultūrai pasitarnauti, negu kur užjūriuose. Čia vis tik dar galiu kiek kurti ir šį tą išspausdinti. O ir įvertinimo čia gal daugiau galima sulaukti, negu kur kitur. Pavyzdžiui, Muenchene radiofonas jau keletą kartų šiais metais transliavo mano Lietuvos idiliją iš sonatos" (Muehldorf, 1948.XI.8).

Iš išeivijos lietuvių gilesnio meninio supratimo Banaitis nelaukė. Žinojo, kad Amerikoje iš jo profesijos pragyventi daug vilčių nebuvo. Jis rašė, kad, kiek jam žinoma, „per radio ten girdisi vien cypimas ir kaukimas... Aš visuomet tvirtinau, kad tikrasis meno ir kultūros kraštas — tai senelė Europa" (Muehldorf, 1948.I.28).

Netrukus tačiau Banaitis prisipažįsta, kad pasilikimas Europoje pasidarė problematiškas. „Emigracijos rūpesčiai ir man gerokai suka galvą. Dabar IRO geruoju neklausia; gavai numerį, tai ir kraustykis iš Europos į anapus Atlanto! Atrodo, kad rugpjūčio mėnesį ir man teks atsisveikinti su Europa" Muehldorf, 1949.VI.20).

Atvykęs Amerikon ir čia jau pagyvenęs keletą metų, Banaitis savo ankstyvesnės nuomonės apie lietuvių išeiviją nepakeitė. 1945 metais jis rašė: „Mūsų estetinės pažiūros bei skonis labai skiriasi... Kuo mes gyvenome ir džiaugėmės laisvoje Lietuvoje — senajai mūsų išeivijos kartai gana sunkiai prieinama... Netenka, žinoma, pasigirti ir naujai atvykusios į USA mūsų visuomenės skoniu bei estetine kultūra. Pav. choristai-ės Vokietijoje DP stovyklose buvo įvairių ‚muzikų' ir ‚maestrų' taip smarkiai ‚apšviesti', kad dabar pasinešę yra pigių dainuškų bei kareiviškų maršų kryptimi. Kartais net tenka pastebėti, kad čia gimęs jaunimas (vos susikalbėdamas lietuviškai) daugiau domisi rimta liaudies daina, negu naujai atvykusieji" (Brooklyn, 1954. VI.22).

Neprisitaikydamas prie išeivijos sąlygų, Banaitis pradėjo vis labiau užsidaryti savyje ir šalintis nuo visuomeninės veiklos, vengdamas, anot jo, „nusmukti iki piknikinių kultūros reprezentantų lygio". Jis čia atsisakydavo atsilankyti net į koncertus, kuriuose būdavo atliekama jo dainų. Jis teisinosi, kadaise Lietuvoje Martyno Yčo mėgtu kartoti posakiu, kad kiekvienas žmogus esą turįs po felerį, o kai kurie net ir du. Banaitis tokia savo silpnybe laikė savo nemėgimą būti publikoje, kai atliekama jo kūryba. Jis tada jaučiąsis kaip kaltinamasis teismo suole. Savo kūrinių jis geriausiai mėgęs pasiklausyti repeticijose.

Nežiūrint kartais net ir labai drastiškų bei vienašališkų nuomonių apie kitus kompozitorius ir jų kūrinius, Banaitis asmeniškai buvo labai kuklus. Paprašytas prisiųsti savo nuotrauką Stasio Pilkos leidžiamam teatro almanachui, jis teisinasi: „Principiniai aš esu nusistatęs prieš, nes iki šiol nesu dėjęs savo atvaizdo nei leisdamas kompozicijas, nei spausdindamas straipsnius... Jei, kaip jūs rašote, net 95% skaitytojų neatskirs kelių Banaičių, tai tenka paabejoti, ar daug juos apšvies ir jūsų leidinyje mano ir kitų atvaizdai. Jiems tai bus tik nepažįstamų tipų ‚potograpijos'..." Tokie skaitytojai „tikriausiai neskiria nei kelių Pilkų, nei keliolikos Baltrušaičių, nei kelių Čiurlionių, nei kelių dešimčių Šimkų... Be to, jie tikriausiai neskaitys ir Jūsų leidinio apie teatrą!" (Brooklyn, 1955.II.3).

Tokios buvo kompozitoriaus Kazimiero Viktoro Banaičio nuotaikos, jam kuriant savo didžiausią veikalą, Jūratės ir Kastyčio operą, apgailėtinai kukliomis materialinėmis sąlygomis ir palaipsniui menkėjant jo sveikatai.

New Yorko Operetės choras 1949-1950 metais su kompozitorium K. V. Banaičiu, sėdinčiu pirmoje eilėje, viduryje. Nuotrauka Kruch

Chicagos teatruose

Prie mirtinai sergančios motinos

Chicagos dramaturgė Claudia Allen, kurios dramos yra pasirodžiusios New Yorke ir kurios kūrinį yra perdavusi Chicagos televizija WMAQ (5-as kanalas), panaudodama atsiminimus apie įvykius, sergant jos močiutei, dabar parašė jautrią dramą „The Long Awaited". Ją stato Victory Gardens teatras (2257 North Lincoln Avenue). Vyksmas — mažame Michigano valstybės miestely, kaip ir pati Allen yra augusi Michigano valstybėje. Dramoje vaizduojama suaugusi moteris, rūpestingai slauganti savo sunkiai sergančią motiną. Jai padeda sūnus, o vėliau ir iš Floridos atvykęs į svečius jos brolis, kuris yra pabėgęs iš kariuomenės. Jį begaudydamas, pensijon išėjęs seržantas pradeda lankytis į šiuos namus. Moteris, kuri slaugo motiną, yra pergyvenusi savo vedybų išsirimą. Seržantas yra našlys. Jis susirūpinęs, kad jo duktė, baigianti mokyklą, yra pasiryžusi stot į kariuomenę, į pėstininkus. Bando ją atkalbėti. Tarp seržanto ir motiną slaugančios moters išsivysto romantiškas suartėjimas. Motina nepastebimai miršta.

Dramoje gausu jautrumo, šeimyninės meilės, kasdienybės rūpesčių. Autorei gerai pavyko į dialogus įterpti nemažai komiško elemento, tad publika vaidinimą stebi su linksmumu.

Victory Gardens teatras jau veikia 15-uosius metus, yra pastatęs 77 premjeras, iš kurių 64 buvo Chicagos autorių.

Juoz. Pr.

Kazio Sajos ir Zitos Mažeikaitės viešnagė Kalifornijoje

Šių metų pradžioje Jungtinėse Amerikos Valstybėse buvojantys, iš okupuotos Lietuvos atvykę dramaturgas Kazys Saja ir jo žmona poetė Zita Mažeikaitė-Sajienė buvo pakviesti dalyvauti Los Angeles Dailiųjų menų klubo susirinkime 1989 m. sausio mėn. 15 d. Jinos ir Gedimino Leškių namuose. Su Kazio Sajos biografija, rašytojiška veikla supažindino Gediminas Leškys. Toliau Kazys Saja laisvai kalbėjo apie kultūrinę veiklą okupuotoje Lietuvoje, daugiausia apie teatrą, vaidybinę, filminę darbuotę. Čia suglaustai atpasakojamos jo pokalbio kai kurios mintys.

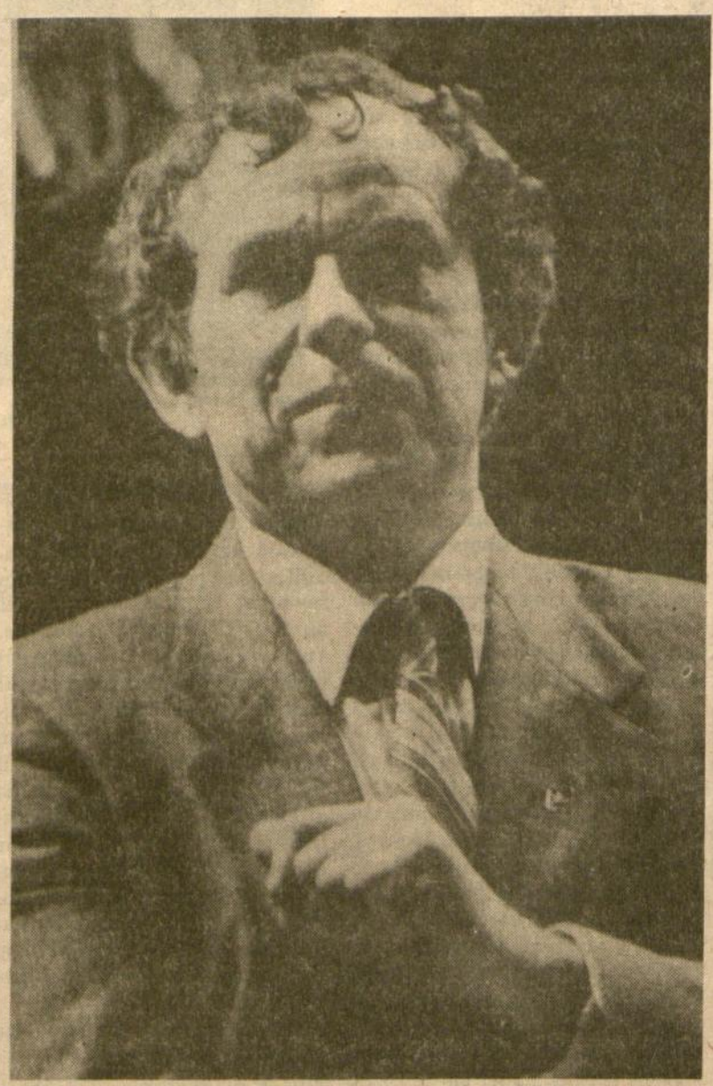

Kazys Saja — Nuotrauka Vytauto Maželio

Pristatytas susirinkusiems, Kazys Saja pasisakė, nemėgstąs kai jį kas giria. Jis kaip tas pažįstamas arklys, kuris, norimas paglostyti, purto galvą, traukiasi šonan, nors paglostytas nebūgštauja, gal ir galva pamakaluoja.

Dabar lietuvių teatras Lietuvoje išgyvena didelę krizę. Taip, Nekrošius stebina pasaulį, jis iš Jaunimo teatro pasirinko jam patinkančius artistus, iš jų išgauna stebinančių rezultatų. Jis nepakantus, kartais pradėtą darbą nebaigia, meta. Daugeliui lietuvių nepatinka, kad jis baidosi lietuvių autorių, lietuvių dramaturgų parašytų veikalų, juos atmeta, o stato užsieniečių parašytus, kurie kartais netgi silpnesni už lietuvių parašytus. Laukiama, kada Nekrošius supras ar pamils lietuvių autorius, su jų raštais padarys stebuklų.

Lietuvių teatruose nematome stiprių aktorių, nes trūksta stiprių režisierių. Teatras verčia gūžčioti pečiais, jis kartais stipresnis, kartais silpnas, tačiau žiūrovų mėgiamas ir gausiai lankomas įvairiose vietovėse. Taip mėgiamas, kad Lietuvos jaunimas prie teatro kasos stoja į eilę iš vakaro, eilėje pralaukia naktį, kad iš ryto, atsidarius kasos langeliui, galėtų nusipirkti vaidinimui bilietą.

Nekrošius yra gavęs pakvietimą atvykti į JAV pastatyti vaidinimų amerikiečių teatruose. Ar jis vyks — pamatysime, o ar nuvykęs ką pastatys — irgi pamatysime, jei, režisavimui įpusėjus, viską metęs, nepasitrauks, spektaklių statymo neužbaigęs.

Jurašas iš Lietuvos išvyko, nes jam cenzoriai neleido statyti pasirinktų veikalų, neleido statyti ir kaip jis nori. Sąlygoms Lietuvoje pasikeitus, dabar jam leistų statyti, ką nori ir kaip nori. Jurašas buvo kviečiamas sugrįžti, jis iškėlė sąlygas, kurios jau priimtos, ir Jurašas grįš atgal į Lietuvą. Ar laikinai, ar visam laikui — pamatysime, bet jis pažadėjo grįžti, jo visi laukia, nes jis geriausias lietuvių teatro režisierius, žiūrovai jo pastatymus tiesiog myli.

Iš Lietuvos asmenys buvo siunčiami ar patys vykdavo į teatro režisierių mokyklą Maskvoje, nes manyta, kad ten jie geriausiai išmoks režisūros meno. Kartais nuvykdavo antraeilių gabumų žmonės; juos rusai priimdavo, nes Sovietų Rusijoje į tokias mokyklas reikia priimti mokinius iš įvairių respublikų, tad priimdavo ir lietuvius. Tenai mokoma režisuoti veikalus taip, kad jie labiausiai patiktų žiūrovams. Yra daug taisyklių, pagal kurias, kaip žirklėmis, nustatomos mokymo dienos, viena po kitos. Ir štai, baigęs Maskvos teatro mokyklą, grįžta toksai su diplomu: va, leiskite man režisuoti. Leidžia, o tas su teatrinės režisūros diplomu negali sulipdyti gero vaidinimo, nes teatras nėra vien mokykloje išmoktos taisyklės, reikia daug pajutimo, reikia meniškos prigimties ir nuovokos. Dabar jau galvojama teatro režisierius ruošti Lietuvoje, nesiųsti jų į Maskvą. Be to, Maskvoje jiems įpučiama į galvą garbinti rusų teatralus; tie esą geri, net geriausi, o lietuviai nieko verti. Kai pagal tokias taisykles imama tvarkytis Lietuvoje, tai ir nematome scenoje, ko norime, o rusų autorių veikalai vyrauja.

Teatruose dažnai yra trinties tarp režisieriaus ir artistų, ne visi patenkinti gautomis rolėmis, ne visi vienodai įvertinami kritikos, žiūrovų. Dar blogiau, kai gabesni režisieriai pavaromi, išstumiami į kitus teatrus. Ne tik režisieriai, bet ir teatro direktoriai, o tuo tarpu visi nori meilės, supratimo. Kai kurie teatrai padaromi tarsi benamiai. Dabar komunistų partija tvirtina, kad daugiau nebus jokių suvaržymų lietuviškam teatrui.

Laikas gimdo naujas temas. Kas gali būti didingesnio, įdomesnio, negu 1988 metais Lietuvoje įvykę Sąjūdžio sukviesti susibūrimai, sutraukę šimtą tūkstančių, du šimtus tūkstančių ar ketvirtį milijono žmonių į Vingio parką Vilniuje, reikalaujant Lietuvai laisvės! Arba: teršiama žemė, nuodijami vandenys, užteršiamas oras. Temos plačios.

Vilniuje gražiai veikia Lėlių teatras. Jo vadovas Mozoriūnas tą teatrą yra iškėlęs į pasaulinio lygio lėlių teatrą. Sėkmingai yra pasirodęs ir kitose valstybėse. Lietuviai savo Lėlių teatru pagrįstai didžiuojasi.

Dabar Lietuvoje yra apie 40 liaudies teatrų, sakytume, mėgėjų teatrų. Jei pastebima jų geresnė vaidyba, režisūra, dekoracijos, tada atitinkamos įstaigos pasižymėjusiems vadovams moka kad ir nedideles algas. Atsiranda teatrų, teikiančių džiaugsmą, kopiančių aukštyn.

Įdomus Disputo teatras, kuriame vaidinama laisvai, triukšmingai, su griežtais pasisakymais. Disputo teatras padėjo suorganizuoti Sąjūdį — pas juos atsilankiusiems žiūrovams, gal tūkstančiui ar daugiau, nuo laiptų garsiai pranešė, kad šaukiamas susirinkimas, siekiant laisvės Lietuvai: kiekvienas čia esančių tai praneškite bent dešimčiai pažįstamų, paprašykite, kad jie pakviestų dar po dešimt, tik būtinai praneškite, nurodykit vietą, laiką. Tokia savotiška pavergtiems lietuviams telegrama kaip žaibas perėjo per Lietuvą, net ir į kitus kraštus. Į Vilnių atvyko iki tol nematyta daugybė lietuvių, tauta iškart atgijo. Disputo teatrui gali priklausyti kas tik nori, net ir nelietuviai.

Anksčiau buvo uždrausta kalbėti apie caro laikais persekiotus Lietuvos knygnešius, kadangi komunistai bijojo, kad žiūrovai neužsikrėstų neapykanta rusams. Tada uždraudė Stoniui prabilti apie knygnešius. Saja daug kur po Lietuvą važinėjo su Stoniu, turėjo dviejų asmenų dialoginius teatro pokalbius-vaidinimus. (Vienas iš jų prieš kelias dienas buvo parodytas ir Los Angeles parapijos salėje, Algimantui Žemaitaičiui talkinant autoriui.)

Pastatyta Juozo Grušo drama „Herkus Mantas" žiūrovų buvo labai palankiai priimta. Šiuo metu taipgi yra sumaniusių sukurti savo pačių teatrą, kaip pvz., Tuminas ar Vidmantė Jasukaitytė.

Rusijoje teatras merdi. Pilna žiūrovų Maskvoje, Leningrade, bet gal dėl to, kad į tuos miestus atvažiuoja daug turistų... Bet aplamai Rusijoje teatras apleistas, juo nesidomima, nėra žiūrovų, nėra artistų, režisierių. O tuo tarpu Lietuvoje teatras gausiai lankomas, nors ne visur aukšto lygio, bet žiūrovams jis patinka. Tačiau pastaraisiais metais pasidarė įdomios rusiškos televizijos programos, siunčiamos iš Maskvos.

Kino teatras Lietuvoje menkas. Daugelis režisierių, įskaitant žymiausius, nesidomi lietuviška tematika, net Žalakevičius numoja ranka — jam esą svarbu išeiti į pasaulį, ką tenai, girdi, lietuviai. Daugelis lietuvių kino filmų darbuotojų, svajoja apie plačius horizontus, bet jie nepasiekia net mažų horizontų, o į plačiuosius juo labiau nepatenka. Nusigręžę nuo lietuvių tautos, kurią jie pažįsta, neįtinka plačiame sovietiniame bloke, taip ir stabarėja. Bet Lietuvoje yra gerų dokumentinių filmų; vienas jų gamintojų yra Robertas Verba.

Mirus Juozui Grušui, lietuviai neteko pajėgaus dramaturgo, rašytojo. Jo parašyti istoriniai veikalai „Herkus Mantas", „Barbora Radvilaitė", „Švitrigaila" ir kiti pasižymi įdomia intriga, išmąstymu, istoriniu įdomumu ir tikrove. Lietuviams trūko ir trūksta istorinių veikalų ne tiktai teatro, filmo rodiniuose, bet ir mokyklų knygoms.

Lietuvoje gyvenimas vertikalus. Kai kas stengiasi kiek gali pasiekti gilumos, ne kaip Amerikoje, kur lengva plaukioti su aukštyn iškeltu laivo stiebu ir iškeltomis burėmis. Jaunimas pageidauja aukštesnių ir ypač lietuviškų istorinių temų. Dabar daug dramaturgų yra pritilę, gal laukia pragiedrėjimo. Visuomenė dėkinga Justinui Marcinkevičiui, kurio kūriniai plačiai deklamuojami, jie ypač vertinami. Lietuviškas kinas tai tarsi spekuliatyvinė bazė, kurioje galimos įsigyti abejotinos vertybės. Vincas Mykolaitis-Putinas buvo numatęs galimą suvulgarinimą jo *Altorių šešėly* ar kitų veikalų, bet pavyko apsaugoti jo kūrinių filmavimą nuo filminės spekuliacijos, kad nebūtų rodoma ne tai, kas autoriaus parašyta, o kas publikai patiktų. Gruzinai į savo filmą žiūri visai kitaip, stengiasi net ir smulkmenose parodyti gruzinų papročius, tradicijas, tautos galvoseną, visa tai sugeba meniškai sujungti, ir plačioji publika domisi, gerai vertina gruzinų filmus. Ar tai išdava gruzinų didesnio tautinio ar meninio supratimo? Lietuviai filmų žiūrovai supranta ar bando suprasti, kur tebėra klasta, kur ne, kur tu esi žmogus, kur ne.

Kartais lietuviai prisimena vidurinės Azijos tautose randamą pasakojimą apie mankurtą. Senovėje norėta turėti patikimų vergų, kurių nereikėtų saugoti, jie būtų ištikimi valdovui. Pagaudavo jauną žmogų, jam ant galvos užmaudavo jauno kupra-

(Nukelta į 4 psl.)

Los Angeles Dailiųjų menų klubo susirinkime 1989 m. sausio mėn. 15 d. — (iš kairės, antroje eilėje) Monika Lembertienė, Dana Mitkienė, Jadvyga Mulokienė, Juozas Mitkus, Ilona Brazdžionienė-Kerr, Robertas Kerr, Jutta-Jūra Gustaitienė, dr. Elena Tumienė, (priekyje) svečias iš Lietuvos rašytojas Kazys Saja, viešnia iš Lietuvos, dr. Jurgis Gimbutas.

Nuotrauka Prano Gasparonio

Vainis Aleksa

***

poetai niekad
visiškai nedingsta
lieka vienas
vidutiniškas/
arka
pilna
tiek manęs
tiek jūsų

***

pilstau
į varikli
gintarinį
tepalą,
permatomą,
skystai tekantį
jis
gražaus
to skanumyno
užsidirbo/
būdavo
gyvendavom
pėsčiom,
dabar
gyvenimas
lengvutis
žiema
vasara
įjungiame
varikli,
kastanetės groja
vilkai urzgia
varum
rum
rūminame
kur tik norim/
nėra lengva
mirtingiesiems
pastebėti
dieviškumą

***

vestuvės
laidotuvės
krikštai
aš kaip bitė
tarp tų
milžinų
pagautas
beragaujant
įgeliu
nuodus

***

sakoma
kam sekasi kortom
tam meilė nelabai/
manau, kad tai teisybė
aš įrodžiau/
palaipsniui ne kortos
o poezija vyravo
ir nuo jos ne meilė
o patsai gyvenimas priklausė/
taip aš stoviu priešais tave
laimės mūza
prisisotinęs poezijos
duok
man
laimės
ten mačiau
kaimynus sėdinčius
ant gonkų geriant alų
jie patenkinti atrodė
po ilgos sunkios dienos
nebijau ir aš
tau būti paklusnesnis
laimės duok
ir paprastos
ir visiškai nepramatytos
nebent
meilės kortą
vėl ištraukčiau
tiktai laimei
skirsiu
savo
eiles

***

mane jie neša
tinginį ant karsto

pušys kvepia
lietus kaista ant betono/

Mozė
veda savo tūkstančius
aš savo
minią patirčių/

prasilenkiam
mat į priekį jie
o aš atgal

ir man tas pats
kiek toli

ar į rojų
ar į ankstų rytą,
kai aš atsibudęs
laukiu dienos
meilės rankose

***

vakar
buvau plikas
užvakar
nuogas
abu kartu
ėmiau ir užmigau.
šiandien išploviau
pižamą
ir dabar ji pasipūtus
sėdi
ir vilioja

***

plaunam indus
radiją įjungiam
einam gulti/
vedybinis kvėpavimas/
kas tu bebūtum
kad ir kaip tu atsidurtum
toj žemėj
yra tas vedybinis kvėpavimas
kuris tave maitina/
jo malone
auksaplaukis kūdikis
ir namas pilnas daiktų
laimė paprasčiausiai tiem
kurie globoti to vedybinio kvėpavimo
ir dirva tanki
ir oras grynas
visas šitas seka
visą šitą
atsiminsiu savo
eilėse dažniau

***

pagaliau be kūno.
būdavo
jei šuo įkąsdavo
galėjau kąst atgal.
dabar
išsėdim valandomis
viens prieš kitą
jis man urzgia
aš grasinu
vieninteliu
savo ginklu
meile

***

jie mane myli
nors aš niekam
niekad nieko blogo
nepadariau.
esu
paprastas.
sėdžiu prieš
popieriaus lapelį
baltą kaip sniegą
etc.
kaip 1,000 kitų poetų
aš paskutinis
gyvuokit kino teatrai
šokit šokių šventės
išnuomavę kemperius
keliaukit po pasaulį
esate laisvi
išeinu aš
į vakarus
lygiai kaip kaubojus
pūsdamas
nuo šautuvėlio
dūmus

Čia spausdinama antroji dalis **Vainio Aleksos** eilėraščių ciklo, kuris buvo skaitytas jaunųjų rašytojų kūrybos vakare per Ateities studijinį savaitgalį 1988 m. rugsėjo mėn. 30 d. Chicagoje. Pirmoji ciklo dalis išspausdinta šiose skiltyse 1989 m. sausio mėn. 14 d. (*Draugo* kultūrinio priedo 9(2) numeryje).

Nuomonės ir pastabos

Naujajai JAV LB Kultūros tarybai pasiskelbus

Draugo 1989 m. vasario mėn. 4 d. kultūriniame priede JAV LB Kultūros tarybos pirmininkė Dalia Kučėnienė supažindina skaitytojus su naujaisiais tarybos nariais, kurie trejetą metų formuos išeivijos lietuvių kultūrinę veiklą.

Kultūros tarybą sudaro dešimt narių, įskaitant ir pirmininkę. Šis kultūrininkų dešimtukas yra pasiryžęs judinti išeivijos kultūrinę veiklą. Jų tarpe yra keturios moterys ir šeši vyrai. Net keista, kad Kultūros taryboje moterys sudaro mažumą, kai kitoje lietuvių veikloje moterys pirmauja ir sudaro daugumą. Pirmininkė į tarybą kvietė atskiroms sritims specialistus, tad pažiūrėkime, kokios jų profesijos: 1 dainininkė, 1 aktorė, 1 ekonomistas, 1 humanitaras, 2 dailės atstovai, 1 kompozitorius, 2 inžinieriai ir 1 senosios išeivijos ainis, Lietuvių kultūros muziejaus steigėjas. Matome, kad šioje Kultūros taryboje daugumą sudaro menininkai. Pirmininkė, aptardama kiekvieną tarybos narį, prie profesijos pažymi ir jų veiklą lietuvių visuomenėje. Taip sužinome, kad mechanikos inžinierius pristatomas kaip „bendradarbiavimo inžinierius", kuris puoselėja kultūrinius ryšius su Lietuva, o elektros inžinierius, kaip „meno inžinierius", kuris reiškiasi kaip kompozitorius, muzikas, dirigentas. Ir kitiems tarybos nariams prirašyta didesnė ar mažesnė veikla lietuvių tarpe. Jie gal visi yra geri savo specialybės žinovai, bet nematyti, kad plačiau būtų pasireiškę lietuvių bendruomeninėje veikloje. Neužtenka tik būti geru specialistu, savo specialybės žinovu, bet reikia dalyvauti, matyti ir jausti visą komplikuotą ir plačią lietuvių išeivijos veiklą. Specialistai kviestini kaip ekspertai, patarėjai atskiriems atvejams. Atskirų tarybos narių pasisakymai yra verti dėmesio, nes iš jų išryškėja, kokios krypties laikysis naujoji Kultūros taryba. Tradiciniai renginiai bus vykdomi, kaip ir iki šiol. Dainų šventė 1990 m. liepos mėn. 2 d., Teatro festivalis irgi 1990 metais — tai du dideli išlaidingi įvykiai tais pačiais metais. O kodėl jų neatskirti?

Visiškai pamirštas Mokslo ir kūrybos simpoziumas, kuris įvyks šių metų Padėkos dienos savaitgalį Chicagoje. Jau veikia organizacinis ir mokslinės programos komitetai. Mokslo ir kūrybos simpoziumo rengėjų tarpe yra ir JAV LB du atstovai. Ar Kultūros tarybai tai nežinoma ir ar neįeina į jos veiklos sritį? Ar Kultūros taryba rūpinsis tik meniniais renginiais ir ryšiais su Lietuva? Juk Lietuva, nežiūrint perestroikų ir viešumo, tebėra okupuota, ir kaip tokią ją reikia traktuoti.

Svarstytinas ir remtinas Edvardo Tuskenio pasiūlymas dėl ryšių koordinavimo. Iškvietėjai ir organizatoriai turėtų pranešti Kultūros tarybai pramatytų koncertų ar kitokių pasirodymų datas ir maršrutą. Tokia centrinė informacija būtų visiems naudinga.

Apskritai, šiame Kultūros tarybos prisistatyme ir pasisakymuose daug vietos skiriama ryšiams su okupuota Lietuva, pamirštant išeivijos lietuvių ilgametę ir našią kultūrinę veiklą. Lietuviški laikraščiai ir žurnalai vos vegetuoja (praėjusiais metais du užsidarė), lietuviška knyga netenka skaitytojų, rašančiųjų ir kūrėjų skaičius mažėja, o prieauglio nematyti. Ar nevertėtų daugiau veidą atgręžti į save, nes į okupuotą Lietuvą visų akys žiūrėjo ir tebežiūri.

Prasidėjusį tautos atgimimą reikėtų panaudoti ir išeivijos lietuvių veikloje. Reikia gerai apgalvoti kaip tokiu entuziazmu užkrėsti ir išeivijos jaunimą, kad jis daugiau susidomėtų lietuvių kalba, knyga, laikraščiu. Neužtenka tik džiaugtis tautos parodytu gyvastingumu, bet reikia taip pat ir patiems geriau pažinti Lietuvos istoriją, kad susitikus nesijaustume blogesnėje padėtyje, negu vietiniai lietuviai, kuriems istorija iš viso buvo tik komunistų partijos veiklos istorija.

Paskelbtų Kultūros tarybos planų įgyvendinimui visai nekalbama ir net neužsimenama apie finansus. Kultūros tarybos narių pasisakymuose ir planuose maža realybės, o daug svajonių. Svajonės nėra blogybė, bet nepamirština ir realybė. LB apylinkių veikla nuolat silpnėja ir, iškeliavus veiklesniam lietuviui, apylinkių vardai jau pasilieka tik popieriuje. Reikia jas gaivinti, o minėjimams parūpinti prelegentus ir menininkus, jei vietoje jų neturima. Žadama atsisakyti nuo premijų, nors, kol Lietuvių Fondas jas skiria, teiksis priimti. Užmiršta, kad pati Kultūros taryba prašo Lietuvių Fondą skirti premijoms pinigus. Jei taryba neprašys, tai Lietuvių Fondas ir neskirs.

Jau yra įsteigtas Lietuvių dailės muziejus ir eksponuoja lietuvių dailininkų kūrinius, tik išsilaikyti neturi pinigų, o ką kalbėti apie muziejaus rūmus, kuriems pastatyti ir išlaikyti reikėtų milijonų dolerių. Svajoti galima apie meninių darbų surinkimą po vienu stogu, bet tai ir liks svajonėmis. Juk menininkai kuria ne vien muziejams, bet žmonėms.

Šiandien aktualiausias yra archyvų klausimas, bet jais rūpinasi tik pasišventėliai. Išmirštant vyresniesiems ateiviams, dalis jų sukauptų kultūrinių vertybių žūva, nes jaunoji generacija nenori Marquette Parke ar kitose vietose paliktas knygas perkelti į savas užmiestines rezidencijas, kadangi tuo nesidomi. Vis dėlto didžioji dalis vertybių patenka į Pasaulio lietuvių archyvą ir į Lituanistikos tyrimo ir studijų centrą, prisiglaudusį Jaunimo centre, Chicagoje. Ir jiems, ir ALKA archyvui reikalinga stipri piniginė parama.

Nesame valstybė, o tik patriotinė lietuvių bendruomenė, kuri savo dosnumu ir pasiaukojančiu darbu įvykdo milžiniškus užmojus. Neneigiame ryšių, kultūrinių ryšių reikalingumą su vis dar kietoj okupacijoj tebelaikomais tautiečiais, bet nepasimeskime esamoje padėtyje ir gerai apgalvokime savo ėjimus, kad nepakenktume savo ir jų veiklai. Visi džiaugiamės prasidėjusiu laisvėjimu ir spaudos atvirumu, tikėdami, kad prasidėjęs demokratėjimas, prives prie pilnos nepriklausomybės. To troškta tauta, to paties siekiam ir mes.

Atsiliepdamas į LB Kultūros tarybos paskelbtas veiklos gaires, neturiu noro nei tikslo jas sumenkinti, bet tik atkreipti dėmesį į esamą padėtį ir visai šiai veiklai finansuoti turimus išteklius. Iki šiol Kultūros tarybos ir kita Lietuvių Bendruomenės veikla daugiausia paramos susilaukdavo iš Lietuvių Fondo, tad labai svarbu to nepamiršti, sudarant finansines sąmatas.

JAV LB Kultūros tarybai linkiu našaus ir sėkmingo darbo.

Antanas Juodvalkis

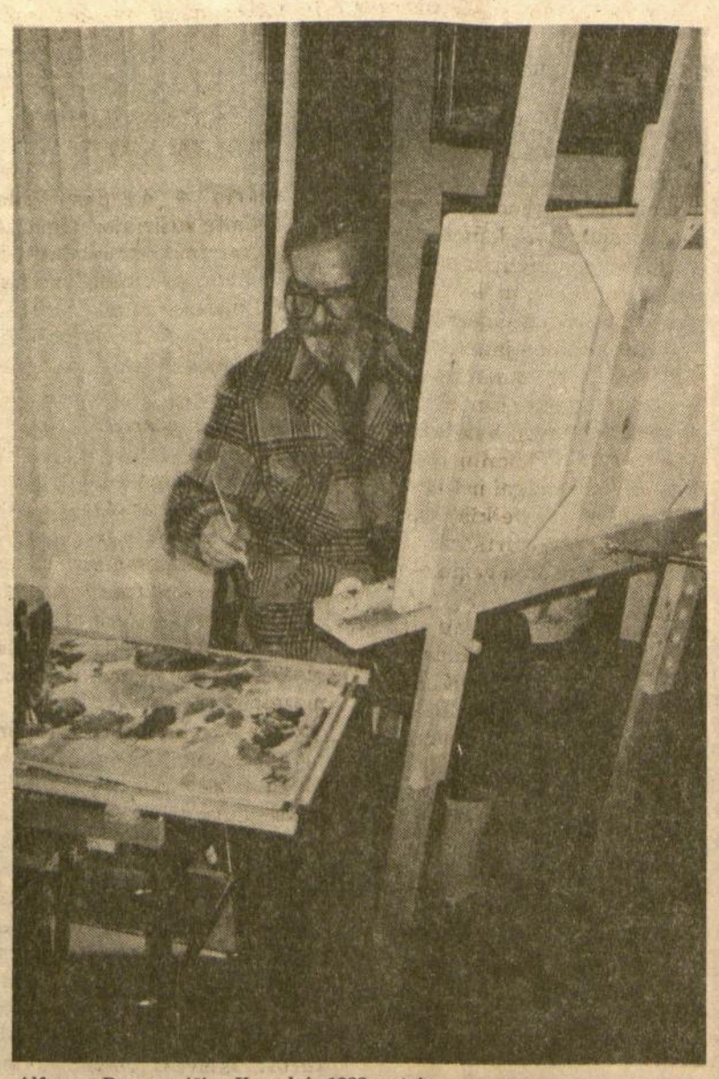

Alfonsas Beresnevičius Kanadoje 1988 metais.

Alfonso Beresnevičiaus tapybos darbų paroda Kanadoje

Šią žiemą Kanadoje lankosi svečias dailininkas iš Lietuvos Alfonsas Beresnevičius. Gimęs 1920 metais Pasvalyje, Alfonsas Beresnevičius augo ir gimnaziją lankė Biržuose. 1942-1943 metais studijavo Vilniaus meno mokykloje. Po Antrojo pasaulinio karo kurį laiką buvo kultūrinio centro vedėju Linkuvos miestelyje. Vėliau jis vėl grįžo į universitetą tęsti mokslą — lankė Vilniaus universiteto Meno institutą, kuriame baigė meno istorijos ir meno teorijos studijas.

Meno kritikos straipsnius rašė *Panevėžio tiesai* ir kurį laiką *Literatūrai ir menui* Vilniuje. Dešimt metų dėstė meną Panevėžio aukštesniosiose mokyklose — Antrojoje ir Balčikonio vardo. Savo darbų parodas yra suruošęs Lietuvoje, Latvijoje ir Gudijoje. Daugelis jo darbų yra įtraukti į dailės kolekcijas visoje Lietuvoje.

Nuo praėjusių metų rudens jis vieši pas savo brolį Antaną North Bay, Ontario, Kanadoje. Tai pirmas jo susitikimas su broliu po 45 metų. Alfonso Beresnevičiaus darbų paroda buvo suruošta North Bay viešoje bibliotekoje, kur ji vyko nuo šių metų vasario 3 iki 11 dienos. Parodoje dailininkas išstatė apie 30 kūrinių — kai kuriuos buvo atsivežęs iš Lietuvos, bet daugiausia jų nutapė jau savo viešnagės metu Kanadoje. Laikas, praleistas Kanadoje, dailininkui buvo didelis įkvėpimo šaltinis ir proga gausiam kūrybiniam darbui.

Visi parodoje išstatyti paveikslai buvo aliejinė tapyba, daugelis jų — peizažai. Alfonso Beresnevičiaus gamtovaizdžiuose vaizduojamos tikros vietovės Lietuvoje ir Kanadoje, bet jie nėra tapyti „en plein air" — gyvoje gamtoje, o greičiau atkurti iš dailininko atminties, pasitelkiant ir fotografijas. Dailininkas gamtos neimituoja, bet ją interpretuoja, perkeisdamas vaizdą pagal savo paties estetinius ir subjektyvius reikalavimus. Jo tapybos stilius yra reprezentatyvinis ir natūralistinis: spalva vartojama natūralistiniu būdu, formos nėra perdedamos, padidinamos ar iškreipiamos. Jo peizažai įvykdyti laisvu ir plačiu tapybiniu stiliumi. Tuo tarpu parodoje išstatyti portretai yra griežtesnio ir nepralaidaus braižo.

Šiuo metu dailininkas Alfonsas Beresnevičius gyvena Panevėžyje, kur turi savo studiją. Čia visą savo laiką dailininkas skiria tapybai. Reikia tikėtis, kad Kanados lietuvių kolonijos susidomės Alfonso Beresnevičiaus kūryba ir galbūt imsis suruošti jo darbų parodą savo vietovėse, kur daugiau lietuvių turėtų progą juos pamatyti.

(lb/al)

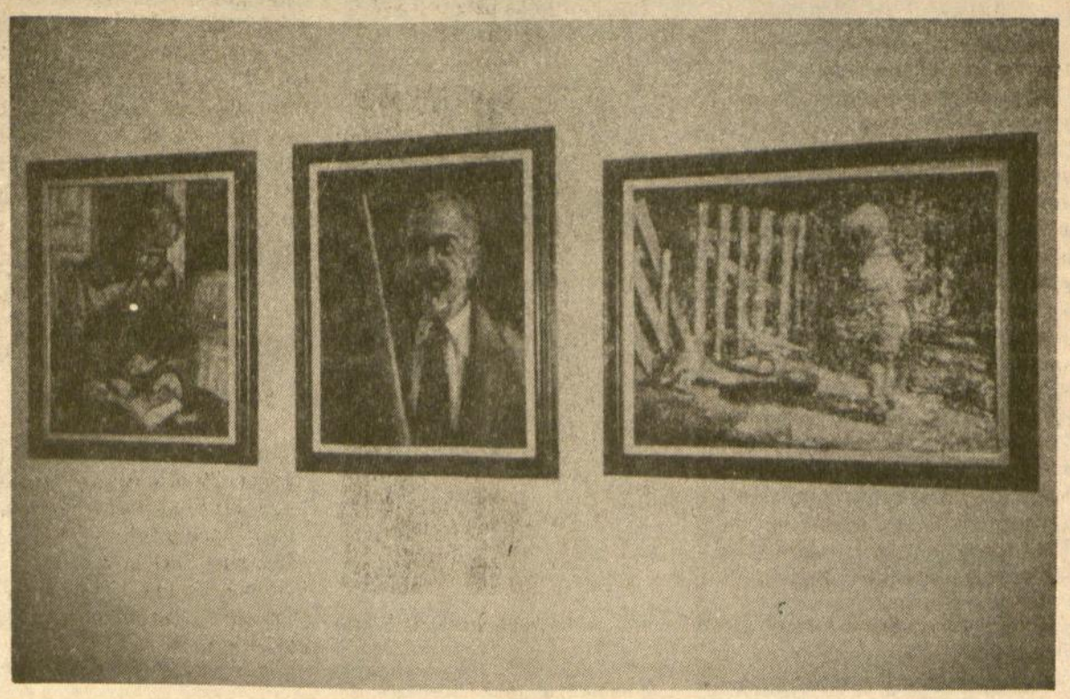

Alfonsas Beresnevičius — Tėvo portretas, autoportretas, sūnus.

Kazys Saja ir Zita Mažeikaitė Kalifornijoje

(Atkelta iš 3 psl.)

nugario žalią odą, kuri karštyje besitraukdama sužaloja galvą, smegenis, ir nelaimingasis daugiau negali blaiviai galvoti. Kartą motina išėjo ieškoti jos pagrobto sūnaus, atrado jį beganantį avis. Motina priėjo prie sūnaus kalbindama, bet sūnus jos nepažino ir ją nušovė. Tokių mankurtų yra lietuvių tarpe net dabar, jiems niekas nesvarbu, jie jau negali blaiviai galvoti. Komunistai galbūt džiaugiasi atsirandančiais girtuokliais, kurie irgi nustoja teisingo galvojimo. Mankurtų negalima pagydyti.

Manoma, kad dabar Lietuvoje apie daug ką galima kalbėti būtuoju laiku. Išeivija prašoma padėti lietuvių tautai tėvynėje, padėti lietuvių kultūrai ir tautai kuo greičiau atsigauti. Reikalinga Lietuvoje ne tik Šapokos istorija, reikalingos ir kitos istorinės knygos. Ne visi skaitys vieną istorijos veikalą, reikia įvairumo. Po ekologijos baisiausia tema yra Lietuvos nuganytos mokyklos. Daugelis patiria džiaugsmą atgimstančia Lietuva. Teatro režisierius Miltinis buvo išvykęs į užsienį, studijavo, bet grįžo ir visą patirtį atiduoda lietuvių teatrui. Lietuviams bus šventė, kai Lietuvoje pasirodys Brazdžionis, Jurašas, Los Angeles Vyrų kvartetas, pradžiugins ir Los Angeles Dramos sambūrio teatras, nors ir mėgėjiškas. Dabar lietuviai laužia kietą plutą, paskui atsiras daugiau daigų, viskas sužaliuos.

* * *

Padėkojus rašytojui Kaziui Sajai už pokalbį, susirinkimo dalyviai kėlė kai kuriuos klausimus ir reiškė savo mintis. Svečiui buvo išdėstyta ši pažiūra: Bandykite atstatyti Lietuvos istoriją, kuri vis dar tebėra pajudinama tik iki pusiaukelės, ir vėl sustojama, tarsi atsimušus į raudoną sieną, nors tu kažin ką. Nuolat ir visi teisinasi, kad ne jie kalti, bet kažkas aukščiau, jie tik vykdę įsakymus. Klasta, apgavystė, pataikavimai okupantams tebevykdomi, nusikaltėlių ieškant kitur, tik ne jo pastogėje. Be Maskvos, juk yra ir turėtų būti vietinių nusikaltėlių lietuvių tautai. Į tai Kazys Saja atsakė, kad kai kurie buvę niekšai atsiverčia. Tai geriau, negu viską vėl įstumti į juodą tunelį. Tegu nusikaltėliai būna žinomi, jiems tai ir bus bausmė. Kiti reikalauja pakarti, nušauti. Tačiau būtų gražu, kad galėtume nuo to išsisaugoti, jei tik jie paliudytų viską, kas buvo.

Rašytojui čia buvo replikuota a. a. prof. Mykolo Biržiškos žodžiais, prieš daugelį metų pasakytais Dailiųjų menų klubo susirinkime. Besikalbant apie sovietų padarytus nusikaltimus lietuvių tautai, pageidaujant atleisti jiems niekšybes, prof. Mykolas Biržiska tarė: „Jiems galiu atleisti kaip krikščionis ir kaip katalikas, bet negaliu atleisti kaip žemaitis, ir to neatleisiu net numiręs". Pažymėta, kad tie, kurie yra nusikaltę, tie patys gal ir vėl nusikals. Kas gali atleisti žudikui, prievartautojui, okupantui, savo siautimu liejusiam nekaltų lietuvių, nekaltų žmonių kraują? Kas gali prašyti tokio atleidimo? Čia Kazys Saja pabrėžė, jog būtų kas kita, jei dabar okupuotoje Lietuvoje veiktų teisinė sistema, bet jos nėra, teisingumo nėra. Teisėjams įsakymai duodami telefonais, ir velniop įstatymai, konstitucija, teisinės knygos.

Į klausimą, ar dabar Lietuvoje gaunamos video kasetės su kariškais ar šiaip gerais amerikiečių filmais, ar tokios gaunamos iš Estijos ar Suomijos, svečias negalėjo atsakyti. Nurodė, kad galima gauti rusiškų filmų. Rūpinamasi turėti sovietinių filmų, įkalbėtų lietuviškai, ne rusiškai. Rusų kalba nepriimtina lietuviams, ji neturėtų būti įsileidžiama video, filmų, vaidinimų, knygų ar plokštelių pavidalais, nes rusų kalba žaloja lietuvių kalbą, kenkia lietuvių tautai.

Priminta rašytojui, jog dabar iš okupuotos Lietuvos sunku gauti vertingų knygų, tačiau ir gautose literatūrinėse knygose įmaišyta rusiškų sakinių lietuviškame tekste, net be vertimų. Ar tenai lietuviai rašytojai yra verčiami įjungti rusiškus žodžius, sakinius, ar rašytojai patys parašo rusiškai, o toliau vėl rašo lietuviškai, tarsi taip reikėtų?

Kazys Saja paaiškino, kad dabar kartais lietuviai rašytojai panaudoja rusiškus išsireiškimus, tinkančius prie veiksmo. Jei paskaitytume caro laikų rusų rašytojų knygas, ten rastume nemaža prancūziškų sakinių, nes tada tokia buvo mada.

Dėl šito diskusijose buvo pareikšta, jog anais laikais prancūzų kalba buvo diplomatų ir tarptautinio susižinojimo kalba, be to, Prancūzija nebuvo Rusijos okupavusi ir nebuvo rusų tautos priešas. Dabartinė Lietuvos padėtis visiškai kitokia, nes Sovietų Sąjunga yra okupavusi Lietuvą, lietuvių kalba įvairiopai niekinama, naikinama, todėl ir savo noru įdėti rusų kalbos žodžiai ar sakiniai lietuvių autorių knygose yra tarsi sumaltas stiklas, įmaišytas į duonai kepti tešlą.

* * *

Dailiųjų menų klubo susirinkime dalyvavo ir Kazio Sajos žmona poetė Zita Mažeikaitė. Bernardas Brazdžionis turėjo vieną jos eilėraščių rinkinį, jos kūrybą buvo skaitęs okupuotos Lietuvos periodikoje. Tad poetas čia visa tai sugretino, apžvelgė. Kiekviena poezija turi turėti grožio pradų. Zita Mažeikaitė ne tik rašo lietuviškai, bet taip pat verčia iš vokiečių, latvių, švedų kalbų. Kur ji tiek kalbų išmoko — tebėra mįslė. Ji susipažinusi su svetimų kalbų literatūra. O jos pačios poezija yra gražus vystymasis tolyn, gražyn. Bernardas Brazdžionis paskaitė keletą eilėraščių, kas kelias eilutes stabtelėdamas, komentuodamas, vertindamas. „Nukelti kaulus ir šarvus" — rašo poetė, ir mes suprantame kodėl. Tada pakvietė poetę pačią paskaityti savo kūrybos. Zita Mažeikaitė skaitė lyriškus, lietuviškus, mielus klausyti, patrauklius mąstymui eilėraščius.

Dailiųjų menų klubo vardu padėkota abiems iš okupuotos Lietuvos atsilankiusiems mūsų raštijos menininkams Kaziui Sajai ir Gražinai Zitai Mažeikaitei-Sajienei. Gausiai susirinkę klubo nariai dar ilgai svečiavosi ir kalbėjosi. Tolimesniam Dailiųjų menų klubo veiklos laikotarpiui pirmininkaus Pranas Gasparonis.

Metrašt.

Alfonsas Beresnevičius — Vaizdas netoli Panevėžio (Aliejus ant drobės)

Kultūrinė kronika

• **Kazys Saja** su žmona poete **Gražina Zita Mažeikaite,** būdami Chicagoje sausio mėnesio gale, lankėsi Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje. Gėrėdamasis čia išstatytais eksponatais, rašytojas Kazys Saja į muziejaus svečių knygą įrašė: „Mieli tautiečiai! Balzeko muziejuje lankausi antrą kartą. Džiaugiamės sykiu su žmona jūsų rūpesčiu saugomais Lietuvos kultūros eksponatais, mūsų Tėvynės vardo ir šaknų propagavimu. Yra sakoma, kad Laisvė, Tiesa ir Meilė daugiau pareikalauja negu duoda, tačiau nebijokime permokėti. — Dėkingas Jums Kazys Saja su žmona Gražina. Vilnius-Čikaga, 1989.I.28". Rašytojas labai nustebo muziejuje radęs 1866 metais Lietuvoje išspausdintą rusiškomis raidėmis maldaknygę *Senas Altorius.* Jis pažymėjo, kad tai didelė retenybė ne tik Amerikoje, bet ir Lietuvoje, nes vyskupas Motiejus Valančius atsisakė ją patvirtinti ir buvo įsakęs žmonėms visus jos egzempliorius sudeginti. Bet atrodo, kad keli tos maldaknygės egzemplioriai bus išvengę sunaikinimo.

• **Dalia Kučėnienė,** sopranas, kartu su pianistu George Radosavlevic ir Grupa Kabare atliks meninę programą estų komiteto „The Crusaders for RAM" ruošiamame priėmime rytoj, sekmadienį, vasario 19 dieną, nuo 3 iki 7 v. p.p. Estonian House, Estonian Lane, Lincolnshire, Illinois. Įvažiavimas iš Milwaukee Avenue, pusę mylios į šiaurę nuo Deerfield Road. Priėmimas ruošiamas paremti Estijos vyrų choro RAM koncertus Jungtinėse Amerikos Valstybėse šį pavasarį. Chicagoj estų vyrų choro koncertas įvyks kovo 12 d. Orchestra Hall.

PATIKSLINIMAS

Draugo kultūriniame priede 1989 m. vasario mėn. 4 d. išspausdintame JAV LB Kultūros tarybos pirmininkės Dalios Kučėnienės straipsnyje „Naujoji JAV LB Kultūros taryba ruošiasi darbui" mano „nuopelnų" aprašyme pasitaikė keletas netikslumų. Pirmiausia, nesu *Metmenų* redakcinės komisijos narys. Toliau — esu dalyvavęs Santaros-Šviesos federacijos suvažiavimų rengimų komisijose, o iš Algimanto Mackaus knygų leidimo fondo išleistų knygų redagavau tik kelias.

Liūtas Mockūnas